

Boreći se protiv kontra reakcije: Kako su švedske žene dobile rat

Agneta Stark

Istorija muškog protivljenja emancipaciji žena je možda interesantnija od priče o samoj emancipaciji.

Sopstvena soba, Virdžinija Vulf

Tema koju su urednice predložile za ovo poglavlje je bila: "Kako su švedske žene dobile rat". Dok ovo pišem, od teme koja mi je sugerisana pomalo osećam gorčinu u ustima.

U novinskim uvodnicima, izveštajima, na radiju i televiziji, švedske feministkinje su 1995. optužene za izdaju demokratije, da ih plaćaju oni koji imaju moćne interese i da se bore za žene samo pod izgovorom promovisanja ličnih interesa. Svi odgovori na ovo su odbijani. Karikature u uvodnicima su duboko lično uvredljive. Izgleda da se kreativnost sastoji od izmišljanja i ponavljanja čudnih priča u kojima nema mnogo proverenih činjenica.

Cena feminističke borbe su, kao i uvek, neprijateljska pisma, izgubljene karijere, iznenadno nestajanje obećanih poslova, lično razočaranje, čak bol. Jedina novost je da je ceo proces sada potpuno javan, a možda je i to značajno. Poruka ženama je jasna: "Ovo su posledice feminističkih aktivnosti. Ovo će se dogoditi ukoliko progovorite."

Ne, mi nismo dobile rat. On još uvek traje, i pošto smo dodirnule vlast i usprotivile joj se, ona uzvraća udarac. Tu nije ništa neobično niti iznenađujuće. To smo očekivale. Do izvesne mere, bile smo pripremljene na to. Ipak, priprema ne umanjuje snagu udarca.

Nisam ogorčena, daleko od toga. Ljuta, da. Ponekad iscrpljena, ali kao feministkinja koja se bavi društvenim naukama, fascinirana procesom čiji sam deo već toliko godina. Bez obzira na klevetničku kampanju, dirnuta sam i vesela zbog mnogih znakova podrške koju ja i mnoge druge dobijamo od ljudi koje nikad ranije nismo upoznale. Jedna starica na autobuskoj stanici me je potapšala po ramenu i rekla: "Slažem se sa onim što vi radite." Na jednoj razglednici je pisalo: "Ja sam mlada nezaposlena žena i želim da znate da vas podržavam. Počela sam da radim na umrežavanju žena u mom mestu. Molim vas da mi predložite neku knjigu o ekonomskim problemima iz koje bismo mogle da učimo!"

Švedska sredine devedesetih ne može da pruži bilo kakav utešan i optimistički primer feministkinjama iz drugih zemalja da je rat dobijen jednom zauvek. Ali žene u Švedskoj i Skandinaviji su daleko dogurale, čak veoma daleko u poređenju sa ženama iz drugih zemalja. Indeks razvoja vezan za rod/pol*, urađen od strane UNDP-a** (1995), stavlja Švedsku na prvo mesto, ispred Finske, Norveške i Danske, u istraživanju u 40 zemalja. Indeks je, ipak, veoma štur pošto je uključeno malo faktora, a određivanje značaja tih faktora u sklopu Indeksa je problematično.(1)

Merenje polnog/rodnog osnaživanja*** koje je takođe izvršio UNDP stavlja Švedsku na prvo mesto, ispred Norveške, Finske i Danske, među 116 zemalja. (2)

Razlike u primanjima između žena i muškaraca u nordijskim zemljama su manje nego u drugim zemljama, mada sada izgleda da se povećavaju. Tradicionalna "ženska pitanja" su sve više deo meinstrim politike; zastupljenost žena u politici je viša nego u drugim zemljama. Preko 80% žena ima plaćen posao, a glavna razlika između Švedske i drugih zapadnih zemalja je u tome što u Švedskoj ima više žena na tržištu rada koje imaju samo osnovno obrazovanje. (3) Sredstva za dečju negu su dostupnija, kvalitetnija i njihova cena je prihvatljivija roditeljima. (4) U Švedskoj je silovanje zločin, a od 1962. i ako se dogodilo u braku; policijska procedura nakon prijavljivanja silovanja je ubrzana i poboljšana mada još uvek nije zadovoljavajuća. Abortus je moguće izvršiti unutar Službe za nacionalno zdravlje kao i u bolnicama. Broj siromašnih među starima je manji nego u drugim sličnim zemljama.

Ne sme se zaboraviti da se problemi sa kojima se suočavaju žene u Švedskoj i drugim nordijskim zemljama razlikuju od problema sa kojima žene u Indiji, Kini, Somaliji, Avganistanu ili Bosni moraju da se bore. Neki od mehanizama diskriminacije ili zlostavljanja su možda slični ali su njihovi efekti po žene u tim zemljama drugačije prirode i mnogo gori. Mi se ne suočavamo sa problemima kao što su sistematski abortusi ukoliko je fetus devojčica, odstranjivanje dela ženskih genitalija, silovanje kao sistematski deo tzv. etničkog čišćenja, posledice ekstremnog siromaštva dok ionako oskudna sredstva odlaze muškarcima koji učestvuju u ratu,.

Švedska nije ratovala već 200 godina i napredna je zemlja. Ali istorija tog napretka nije nešto čime se uvek ponosimo: Švedska je na desetom mestu po izvozu oružja, naša tradicionalna politika nemešanja ponekad je zasnovana na prećutnom odobravanju a ne na čvrstim i eksplicitnim principima.

O Švedskoj treba suditi na globalnom nivou; to je geografski velika evropska zemlja sa niskom populacijom i visokim životnim standardom, u kojoj žene još uvek zarađuju manje od muškaraca. Toliko toga još treba promeniti a zasad su slabi izgledi za bilo kakve promene.

U toku prve polovine devedesetih, Švedska je doživljavala ekonomsku krizu, stopa nezaposlenosti se kretala od 5 do 8%, vladala je velika finansijska kriza, visoke kamatne stope i porezi. Sredinom devedesetih, švedska ekonomija je podeljena na dva dela. Izvozna proizvodnja je procvetala, uz rekordnu profitabilnost. Domaće tržište je ipak u krizi zahvaljujući nedostatku kupovne moći i povećanim štednim ulozima i zahvaljujući nepoverenju u javne sisteme. U javnom sektoru izgleda da će se zdravstvena nega, obrazovanje, briga za decu i za starije osobe suočavati sa još težim posledicama u budućnosti.

Tokom ovog teškog perioda mnoge švedske žene različitog vaspitanja i sa različitim životnim ciljevima, političkim stavovima, iz različitih delova zemlje su se ujedinile u zajedničkoj borbi za sticanje političke moći.

U parlamentarnim izborima 1991. broj žena izabраниh u parlament je opao prvi put posle 1919. kada su žene stekle pravo glasa. Ovaj pad sa 38% na 33% mogao se i predvideti ali pošto se o problemima pola/roda u to vreme skoro uopšte nije raspravljalo u medijima, za mnoge ljude to je bilo iznenađenje. (5) Na dan izbora, uredništvo *Svenska Dagbladet* (6) je izjavilo da sada treba staviti tačku na tu staromodnu raspravu o jednakosti polova putem kvota i brojeva. "Stvarnoj kompetenciji, tj. individualnoj kompetenciji, treba pridati veći značaj; generalizovani argumenti, npr. da na mestu predsednika apelacionog suda treba da bude žena, kako godine prolaze sve više nemaju veze sa stvarnošću."

Partija Zelenih, od kojih su 50% žene, je izgubila mesta u parlamentu dok su druge partije, u kojima uglavnom nema žena, ušle u parlament. Nova partija, nazvana Nova demokratija, je vodila kampanju zasnovanu na restrikciji imigracije i smanjenju javne potrošnje i usluga. Ove usluge su opisane kao veliki izdatak u ekonomiji i kao stecište ljudi koji ništa ne rade sem što uznemiravaju običnog građanina; jedna od glavnih meta na koje su se ustremili Novi demokrati su žene nadzornice parkiranja.

Kampanjom koja je prethodila izborima je dominirala neobična mešavina ekonomskih metoda (da li državni penzioni fondovi imaju pravo da više investiraju u efektu berzu kako bi običan radnik imao koristi od naizgled trajnog ekonomskog procvata?), agresivnog kritikovanja javnog zdravstvenog sistema i škola. Obećani su smanjenje javnih troškova, privatizacija i niži porezi. Teme vezane za zaštitu čovekove okoline, dominantne u izborima iz 1988, su bile potpuno zaboravljene.

Socijaldemokratska vlada je izgubila na izborima i koalicija Konzervativaca, Liberala i Demohrišćana je oformila novu vladu. U ovoj novoj vladi prva žena, An Vibl iz partije Liberala, je izabrana na mesto ministarke finansija. Nova ministarka spoljnih poslova je bila žena iz partije Konzervativaca, Margareta af Ugglas. Za zamenika predsednika vlade izabran je Bengt Vesterberg, predsednik Liberalne partije, priznati feminista i ministar za socijalna pitanja. Pošto se on takođe zalagao i za prava imigranata, bio je kritikovan i izvrgavan ruglu više nego i jedan drugi ministar i političar tokom narednog trogodišnjeg perioda.

U jesen 1991. desila su se brojna podmetanja požara u izbegličke centre u raznim delovima Švedske. Samo nekoliko počinitelaca je uhvaćeno. Jedan čovek je ubijen a deset ranjeno u zastrašujućoj seriji napada na ljude koji su izgledali kao stranci. Ekonomija je zapala u krizu. Stopa nezaposlenosti je porasla.

Od početka sedamdesetih Maria-Pia Boecius, poznata feministkinja novinaraka je dosta pisala o silovanju i nasilju nad ženama, a u oktobru 1991. pozvala je devet žena da diskutuju o tome. Mi smo bile različitih godina i različitih političkih gledišta. Dok smo sedele za njenim kuhinjskim stolom sledile smo tradiciju ženskog pokreta i govorile jedna po jedna, bez prekidanja. Bile smo zabrinute, depresivne pošto su se politička zbivanja kretala u suprotnom pravcu od onog što smo mi smatrale da treba da bude osnova: solidarnost, briga za one kojima je potrebna pomoć, podrška deci i starima, vizija društva u kome će se deliti dobro i loše. Promena u politici kako smo je mi doživele nije bila ograničena na jednu ili dve partije, već je dominirala celokupnim političkim programom.

Maria-Pia Boecius je istakla da žene imaju pravo glasa već sedamdeset godina; ako politika nije ono što smo mi i mnoge druge žene mislile da treba da bude, onda niko drugi osim nas neće hteti ili moći da je menja.

Tri nedelje kasnije ponovo smo se okupile, svaka od nas je došla sa još četiri žene koje bi mogle biti zainteresovane, kreativne i korisne. Stisnuto u jednoj sasvim običnoj dnevnoj sobi, pedeset žena je pravilo planove, zapisivalo svoje ideje, razmenjivalo šale, nudilo specijalistička znanja, kontakte, opremu i svoje slobodno vreme.

Čarape podrške

Ime “Čarape podrške” je bilo izabrano za mrežu, u slavu intelektualnog kruga *Plave čarape* iz devetnaestog veka i političkog kruga *Crvene čarape* iz sedamdesetih godina ovog veka, ali ono reflektuje i naše ciljeve: podrška ženama u politici. Ime se naročito dopalo sredovečnim i neglamuroznim ljudima. Mnoge žene koje su podnosile teret ekonomskih redukcija su bile obema nogama na zemlji: kasirke, bolničarke, čistačice.

Želele smo da napravimo pometnju, da se prikrijemo tako da nas je teško otkriti i definisati onda kada mreža postane meta javnih napada i kritika za koje smo znale da će uskoro uslediti. Aktivistkinje umetnice, Gerila devojke, su bile izvor inspiracije dok je švedska mreža uspešno agitovala šezdesetih godina za dečju negu i odvojene poreze za bračne parove.

Naši sastanci su bili bazirani na iskustvima iz ženskog pokreta. Odlučile smo da se predsedavajuće sastancima smenjuju kako bi svaka žena mogla nešto da kaže i da bi se izbeglo da ijedna dominira. Na svakom sastanku bi se raspravljalo o jednoj glavnoj temi, a ostalo bi vremena i za razmenu novosti, informacija i za predložene aktivnosti. Sastanci bi trajali najviše dva sata. Odlučile smo – nakon dugog razgovora – da mreža bude tajna i zatvorena. (7)

Jednostavno pravilo koje je postalo praksa jeste da bilo koja žena može da kaže, “Ja sam Čarapa podrške”, ali to nisu morale da govore sve. To je bila lična odluka pošto su i posledice bile lične. (Na kraju su čak i one koje nikad nisu učestvovalе govorile, “Naravno da sam Čarapa podrške!” što je širilo misteriju.)

Stvarno ograničenje veličine mreže bila je veličina sobe za sastanke: sastajale smo se bar jednom mesečno sledeće tri godine u praznom podrumu u predgrađu Stokholma, simbolično stisnute između obdaništa i javne praonice.

Preovlađivao je pragmatizam. Želele smo da promenimo švedsku političku klimu pre izbora 1994. (8) – to je bila ambicija kojoj smo se smejale ali smo je i shvatile ozbiljno. To je značilo fokusiranje na nekoliko esencijalnih problema i ostavljanje po strani mnogih važnih pitanja. Nismo imale vremena za dugotrajne rasprave o definiciji feminizma ili ideologiji, već smo birale teme i aspekte oko kojih smo se mogle složiti. Dešavale su se naravno teške rasprave i neslaganja, ali jezgrovitost naših sastanaka pomogla je da se fokusiramo na važna pitanja. Ako ne bismo mogle da se složimo oko nekog pristupa ili problema, odustajale bismo od njega. Urgentni problemi su nam bili primarni. (9)

Kao poslednji izlaz, samo u slučaju da ne možemo da doprinesemo promenama u postojećim političkim partijama, oformile bismo Žensku listu (10) i same se kandidovale za parlament. Ali to nije bio naš cilj, iz dva glavna razloga. Najvažnije, postojeće partije u demokratiji treba da budu partije i za žene i za muškarce i treba da pruže dokaz da su takve. To bi bilo efektivnije nego sama ženska partija. Takođe, komplikacije oko pregovora Ženske liste sa koalicijom u parlamentu bi neizbežno imale za posledicu razočaranja i mogle bi marginalizovati feministička pitanja.

Ovaj ograničeni cilj našeg rada, podrška ženama koje su već u politici, je učinila strategiju tajnosti manje problematičnom. Pošto nismo promovisale neke određene političare ili određenu partiju i pošto nismo pokušavale da pridobijemo moć za sebe, delovale smo samo kao građanke od kojih se to i očekuje u demokratiji, formirajući mišljenja i šireći informacije. Ipak, ako bismo bile prinuđene da oformimo partiju i kandidujemo se za parlament, složile smo se da bi takva partija zahtevala

sasvim drugačiji pristup i metod rada. Zatim, maksimalna otvorenost u našim namerama i programu bi takođe bila neophodna da pojasnimo ko smo i za šta se borimo.

Osamdesete su često opisivali kao period u kojem je ženski pokret u Švedskoj bio mrtav. Mnoge Čarape podrške su imale potpuno različito iskustvo. Predavale smo u školama i bibliotekama, posećivale mrežu, učestvovala na ženskim seminarima i simpozijumima (11), pisale, čitale, slušale žene širom zemlje. Jedna zajednička karakteristika je bila da su sobe za sastanke bile uvek suviše male. Žene su dolazile u gomilama u male školske kantine ili udobne javne biblioteke u hladnim zimskim noćima da raspravljaju o “brizi u budućnosti”, “prostituciji”, “ženama i ekonomiji”, “nasilju nad ženama”, “ženama i zavisnosti”, da slušaju analize spisateljica ili rezultate feminističkih istraživanja, da oforme sopstvene mreže. Najbolje večeri su bile one kad je bilo sportskih prenosa na televiziji pošto tada ne bi bilo problema zbog čuvanja dece – očevi i starija braća bi bili kod kuće. Ova predavanja, sastanke i seminare su organizovale žene iz lokalnih banaka, sindikata, obrazovnih organizacija za odrasle, mreža, grupa poslovnih žena, lokalne političarke.

Tako, kad su Čarape podrške počele sa radom, imale smo na stotine neformalnih kontakata i adresa kojima smo raspolagale. Znale smo za stotine aktivnih, kompetentnih i nezadovoljnih žena iz kompanija, javnog sektora, na manjim političkim položajima, istraživačica, penzionerki, aktivistkinja. Mnoge od njih su same osnovale svoju mrežu ili su samo nastavile ono što su već započele. Njihov cilj je bio promovisanje žena, menjanje političkih odluka i uvođenje novih aspekata u politički program. Malo ih je delovalo u tajnosti; znam za jedan kuglaški klub u kome je u jednom momentu prestalo kuglanje i počelo se umesto toga raspravljati o diskriminaciji nad ženama. Saradnja između više mreža nikad nije formalno uspostavljena. Informacije su se širile, ideje se brzo razmenjivale putem mnoštva tajnih i neformalnih kanala.

Pokušale smo da ustanovimo šta se predlaže i planira u kompanijama, javnim organima, političkim partijama pre nego što te ideje i planovi izađu na videlo. Čarape su se angažovale na projektu o kome se raspravljalo na sastanku. Sastanak bi se završio odlukom šta treba preduzeti i organizovanjem male grupe koja će koordinirati akciju.

Planovi vlade da se ukinu savetovališta o kontracepciji za mlade su procureli tako što su se informacije o planovima prosleđivale političarima, lokalnim novinama, ženskim grupama, a predočavani su podaci koji su pokazivali da bi se ovom restrikcijom povećali troškovi u drugim delovima zdravstva. Službe za bolesti zavisnosti kod žena su takođe bile proređene i osiromašene. Ministar za društvene službe je razvio ideju da se muškarci više uključe u negu svoje dece - i mi smo to podržale. Po novoj penzionoj šemi bi ljudi koji godinama nisu radili puno radno vreme – sve žene – imali znatno niže penzije. U sindikatima, raspravljalo se o poboljšanju radnih uslova za muškarce, mnogo više nego za žene. Povećane su razlike u primanjima žena i muškaraca. Posledice švedske bankovne krize su bile da su muškarci odgovorni za ogromne gubitke zadržali svoje poslove dok su kompetentne žene koje su se zalagale protiv takvih rizika otpuštane s posla. (12)

Mi smo pisale članke i pisma, telefonirale, prosleđivale bitne ideje novinarima, koristile sve mreže, kontaktirale s političarima i nudile pomoć. Polako, nova pitanja su postala deo političkog programa. Mnoge promene su omogućile energične, snalažljive žene, novinarke, koje su pozdravile mogućnosti prezentovanja problema i aspekata koje su smatrale važnim.

Jedna od strategija je bila statistika vezana za pol. Švedskih žena je bilo najviše na tržištu rada u odnosu na žene iz OECD (13); u isto vreme Švedska je imala najvišu stopu nataliteta u Zapadnoj Evropi, posle Irske i Islanda. Koristile smo ove cifre i izvukle statistiku počinjenih zločina, statistiku vezanu za zdravlje, razliku u primanjima muškaraca i žena, podatke o penzijama, itd., kako bismo ženama prenele ideju da su statistički podaci sredstvo koje mogu sistematično koristiti čak i one kojima se zvanična statistika čini apstraktnom i teškom. Mala brošura, *Žene i muškarci u Švedskoj*, koja se svake dve godine objavljuje u Švedskoj i Engleskoj, je bila od neprocenjive važnosti za ovu kampanju.

Počele su da se šire glasine o tim čudnim "Čarapama podrške". Smatralo se da je samo ime smešno, a ideje – uglavnom pogrešno predstavljene – staromodne i nazadne. Ali druge Čarape su počele da se organizuju: Mrežaste čarape, Vunene čarape, čak i muška grupa zvana Sportske čarape. Ženske organizacije u političkim partijama su se zainteresovale i počele da međusobno sarađuju na nivou partija. Ovo je bilo veoma kontroverzno, pošto je predstavljalo izazov stalno ponavljanom sloganu: "Partijske razlike/klasne razlike su uvek veće i važnije od polnih razlika!" Švedska TUC ženska mreža je iskoristila ove nove mogućnosti da intenziviraju svoj rad na osvetljavanju problema loše plaćenih žena i visoke stope rizika na poslu.

Ovakav rad je trajao dugo. Švedske žene devedesetih godina su u mnogo boljem položaju nego dvadeset godina ranije. Imaju nove prostorije, pregovaraju o platama, na boljim političkim pozicijama su, bolje su organizovane, imaju pristup statistici vezanoj za razlike u polovima, sposobnije su da formiraju nove saveze i sve više preispituju pretpostavku da su muškarci norma a žene izuzetak koji stvara probleme. Bez ovog mučnog i bolnog posla, Čarape podrške nikad ne bi postale simbol koji sada predstavljaju, simbol koji žene mogu da koriste kako bi pojačale efekte onoga što već rade.

Za proslavu 8. marta, Međunarodnog dana žena, Čarape podrške su 6. i 7. marta 1993. organizovale ženski tribunal u Stokholmu. Izabrane su četiri teme: obrazovanje i istraživanje, ekonomija, nasilje i seks i zdravstvena zaštita. Osamsto žena je učestvovalo i u vezi sa svakom temom postavljeno je mnogo zahteva političkim partijama. Muzičarke, spisateljice, studentkinje, žene koje rade protiv dečje prostitucije, istraživačice, pesnikinje, lekarke, fotografkinje, učiteljice, babice, ekonomistkinje i žene iz sindikata, neke od njih iz redova Čarapa podrške ali većina ne, sve su se trudile da kažu šta se dešava u švedskom društvu. Mediji su pokazali malo interesovanja za ovaj događaj ali se putem mnogih mreže za njega ipak čulo. Objavljeno je i džepno izdanje sa sadržajem sa tribunala.(14)

Interesantno je da je u vreme kad su Čarape podrške bile u centru medijske pažnje – Ko su one? Šta žele? – jako malo novinara iskoristilo priliku da posete tribunal koji je bio javan. Drugi ženski tribunal je održan godinu dana kasnije u gradu Umea (daleko na severu Švedske) a organizovale su ga ženske mreže iz tog dela zemlje. Četiri teme koje su se analizirale su bile: ekonomija, pornografija, imigrantkinje i mlade žene.

Koncentrisale smo se na nekoliko tema koje smo rezimirale: želele smo da žene budu pošteno zatupljene politički, to jest, 50% političkih mesta. Mora se ukinuti polna diskriminacija koja se tiče nejednakih primanja. Smislile smo slogan: "Pola moći – cela plata"! Nasilje nad ženama i decom mora prestati. Zdravstvena pitanja moraju biti zasnovana na dva biološka pola, ne na istraživanjima i akcijama prilagođenim muškarcima. I, na kraju, svaka odluka se mora analizirati na osnovu mogućih posledica po žene i muškarce, različite dobi i porekla.

Kontrareakcija – ili samo senzacionalizam?

Mediji su i dalje pogrešno predstavljali događaje. Ali mora se naglasiti da su mediji učinili i dosta toga dobrog. Oni su ogledalo društva koje izvrće i preuveličava ono što već postoji.

Najčešće strategije su okrivljavanje žena, stvaranje podela među ženama i predstavljanje muškaraca kao žrtava žena. Mi smo znale kada smo krenule sa Čarapama podrške da je ideal tradicionalnih medija i zajednička strategija muške dominacije izazivanje sukoba među ženama ili predstavljanje žena kao onih koje se nikad ne slažu. Žene se ili slažu ili ne slažu, u istoj meri kao i muškarci. Odlučile smo da ne uzimamo učešća u ovim unapred aranžiranim konfliktima. Niti ćemo dozvoliti sebi da nas koriste kao oružje protiv drugih ženskih grupa ili organizacija ako to ikako možemo izbeći. Ali to nije značilo da odbijamo razlike u mišljenju ili prioritetima.

Stravičan primer iskrivljene slike o ženama i okrivljivanja žena desio se kada je mladi vojni oficir, potporučnik, jedne letnje noći 1994. pobio celu grupu mladih ljudi u malom švedskom gradu. Pre toga je bio depresivan i pomalo neuravnotežen i kolege su mu predložile da potraži psihijatrijsku pomoć. Te noći bio je pijan i posvađao se sa bivšom devojkom. Vratio se u svoju vojnu jedinicu, obukao uniformu, uzeo pištolj i municiju, koje je – protivzakonito – čuvao u svojoj sobi i otišao iz jedinice a da ga niko nije zaustavio. Zatim je pucao i pobio sve na koje naišao na ulici..

Medijska verzija ove tragedije je bila priča o dečaku koga je majka veoma rano napustila, koga je odgajao otac. Kad ga je odbila bivša devojka, kod njega je to prouzrokovalo sećanja na rano odvajanje od majke. Oca su sažaljevali, majku i devojku osuđivali. Štampa je u prvi plan izbacila priču o obdaništima koja odgajaju serijske ubice. Nekoliko Čarapa podrške je bilo pozvano da učestvuju u diskusiji na temu: obdaništa i nasilničke posledice. Povukle smo se. Činjenica, istaknuta na početku, da u Americi ima više masovnih ubica nego u bilo kojoj drugoj zemlji i da tamo obdaništa pre dvadeset godina nisu mogla biti relevantan faktor pošto su bila veoma retka, nije impresionirala učesnike debate.

Postepeno, nakon mnogo meseci, počela je da isplivava sasvim drugačija priča. Otac, ranije opisan kao “uvaženi prodavac oružja”, poklonio je svom sinu za rođendan dozvole za pet pištolja kad je sin imao dvadeset jednu godinu (minimalno godište dozvoljeno za nošenje oružja u Švedskoj). Majka, koja je navodno napustila dečaka, u stvari je bila u kući dok dečak nije napunio devet godina. On nikad nije bio u obdaništu. Nakon razvoda, majka se preselila na samo nekoliko kilometara kako bi i dalje preko dana mogla da viđa dečaka. Veoma zabrinutom mladiću, fasciniranom oružjem, kome je bilo neophodno psihijatrijsko lečenje jer je bio depresivan i neuravnotežen, je dozvoljen pristup oružju, mada je već nekoliko puta ranije pokazivao nasilničko ponašanje. (Njegovi nasilnički ispadi su doprineli da njegova devojka raskine s njim.) Štaviše, redovne vojne sigurnosne vežbe su rutinski izbegavane. O ovoj priči se nije pisalo u novinama. Nije došlo ni do kakve diskusije o odgovornosti vojske za naoružavanje nestabilnog mladića. U novinama nije pisalo “Vojska odgaja masovne ubice”. Nije se raspravljalo o služenju vojske i nasilju kojim se to plaća.

U najčitanijim švedskim večernjim novinama 1993. pojavila se anketa koja je pokazala da bi 40% glasača glasalo za Žensku listu, sa Marijom-Pia Boecius na čelu, ukoliko bi se ta partija oformila. Ovaj visoki procenat obuhvatao je i žene i muškarce a relativno velika podrška muškaraca rodnim aspektima politike je bila iznenađenje. Čarape podrške su primetile da mediji ne izveštavaju kako treba o događanjima već ih sami izmišljaju, kao i to da vrše pritisak na nas kod donošenja političkih odluka. Voditelj poznate kontakt emisije koja je uživo manje više izmislio populističku partiju Nova demokratija, osam meseci pre izbora 1991, želeo je ovo da ponovi i sa Čarapama podrške/Ženskom listom. Njegov producent je rekao da ako se ne pojavimo u njegovom programu u januaru 1994, on će nam svejedno posvetiti sat vremena na televiziji. Nas tri smo “odlučile” da se pojavimo. U emisiji koja je tekla uživo suočile smo se sa anketom koja je urađena za tu emisiju u kojoj bi 23% posto glasača glasalo za nas ako bismo osnovale Žensku listu a 15% njih je želelo da se Maria-Pia Boecius kandiduje za predsednicu vlade. Voditelj je uporno od nas zahtevao da na licu mesta oformimo partiju. Nismo htele.

Četiri dana kasnije, zamoljena sam da više ne pišem za rubriku u glavnim dnevnim novinama, što sam radila proteklih deset godina. Objašnjenje, koje je list objavio na moj zahtev, je bilo da se pravila lista koja se podrazumevaju za nezavisne kolumniste kose sa mojim pisanjem tokom izborne godine. Ja sam bila jedina kolumnistkinja na koju su se ova pravila ikad primenila, a pravila, koliko god se podrazumevala, nikad nisu bila razjašnjena. Muški kolumnisti, aktivisti u postojećim partijama, zadržali su svoje rubrike. Maria-Pia Boecius, koja je bila anonimno nominovana za predsednicu prestižnog Publicistklubben-a, proglašena je nepodesnom zato što je “suviše politična”. Treća Čarapa podrške u tom kontakt programu, Eba Vit-Bratstrom, feministička istraživačica komparativne književnosti, doživljavala je neprijatnosti na poslu (ali isto tako i jaku podršku od strane svojih studenata) i dobijala neprijateljska pisma. Cela situacija je kulminirala kada su njoj anonimno internom univerzitetskom poštom poslani pornografski časopisi spakovani u službenu kovertu univerziteta.

Maria-Pia Boecius je bila javna ličnost mreže. I Eba i ja smo bile izabrane pošto smo iz nekih razloga manje rizikovale od ostalih članica.

Neznanje kao strateško oružje kontrareakcije

Skorašnje priče o menadžmentu i liderstvu na poslu naglašavaju stalno koliko je važno razjasniti zahteve ukoliko se očekuje da ih zaposleni ispune. I zaposlene bi trebalo podsticati da jasno definišu šta žele od svog poslodavca. Poruka se može sažeti: “Ljudi ne čitaju misli jedni drugima, i vi ste odgovorni da kažete drugima šta mislite i želite.”

Ali isti oni muškarci koji su bili na skupim seminarima ostaju pri tome da žene ne bi trebalo da stvaraju neprilike, tj. ne bi trebalo da razjašnjavaju šta žele da postignu i čime su nezadovoljne. Kada žene počnu da se bune zbog niskih plata i loših uslova rada, direktor veoma lako može da izgubi entuzijazam za rad na jednakosti polova. (Ne, nisam to izmislila. To je bio komentar švedskih poslovnih organizacija na predlog o promenama u zakonu.)

Većina muškaraca koji tvrde da su razlike u visini plata i loši radni uslovi za žene u celini greške feministkinja ne opravdavaju namerno diskriminaciju. Oni prosto ne znaju o čemu govore.

Koliko zarađuju muškarci i žene u zemlji u celini, i na određenom radnom mestu za koje ste vi odgovorni? Kao direktor u nekoj oblasti, šta vi znate o obrazovnom sistemu sa tačke gledišta pola/roda? Vremenom, moje strpljenje prema ovakvom neznanju je postalo sve manje. Sada delim neznanje o osnovnim uslovima u društvu na dva tipa: pasivno neznanje i aktivno neznanje.

Onima sa pasivnim neznanjem nikad nije palo na pamet da postoje društveni problemi, kao što je polna/rodna diskriminacija zato što su lenji i ne razmišljaju mnogo o onome što se dešava oko njih.

Oni sa aktivnim neznanjem, velikom i dobro usmerenom energijom, trude se da nikad ne budu prisutni kad se raspravlja o problemima vezanim za radne uslove žena i muškaraca; nikad ne čitaju članke u novinama koji pišu o "tome"; koriste svoje namerno neznanje da bi bili sigurni da od njih niko neće ništa zahtevati; na kraju odmahnu rukom, nasmeju se i kažu: "Ja to uopšte ne razumem. Ne postoji ženska plata!" Ili, kako jedan čovek iz Velike banke reče: "U ovoj banci, naša briga je pojedinac. Nikad ne razmišljam o tome da li su moje kolege žene ili muškarci."

Umesno je primetiti da su 70% ukupnog osoblja banke žene, da postoje velike razlike u visini primanja žena i muškaraca (čak i ako obavljaju iste poslove), da nema žena u upravnom odboru i da su najbliži prijatelji gore citiranog čoveka muškarci (sa izuzetkom njegove desne ruke, žene koja "stvarno o svemu odlučuje"- njegove sekretarice). U pitanju je banka koja se ponosi pažljivom analizom sveta i sopstvene organizacije i koja naglašava da je ovakva analiza u modernoj banci ključ vrhunskog menadžmenta.

Oni sa aktivnim neznanjem su pronašli trajnu strategiju. Pokušavaju da zaokupe one koji imaju neko znanje i pokazuju interesovanje tako što traže od njih da ponavljaju stalno iste stvari, dok ih sami ne slušaju. Na kraju će osoba koja stalno ponavlja neke stvari biti optužena da je džangrizava i dosadna.

Mnogo puta, ja i druge žene koje smo bile pozvane u razne grupe čule smo, nakon predavanja, i od žena i od muškaraca: "Ovo je stvarno bilo provokativno i navodi na razmišljanja. Šteta što nisu tu mnogi ljudi koji bi trebalo to da čuju." Oni sa aktivnim neznanjem nikad nisu tu.

Izbori

Televizijski šou program u kojem nismo htele da osnujemo partiju podigao je medijsku prašinu. Očekivalo se da ko god bude pobedio na izborima u septembru, pobiće sa neznatnom prednošću. U tom slučaju bi jedna nova partija mogla da prevagne.

Ispostavilo se da je stvaranje nove partije u Švedskoj veoma jednostavno, ne mnogo skupo, a može se desiti i neposredno pred izbore.

Znale smo da su nominacije kandidata na listama političkih partija jako bitne. Proces pravljenja spiskova koji uključuje partijske organizacije širom zemlje je spor i složen. Morale smo da održavamo jak pritisak tako što smo pretile da ćemo osnovati sopstvenu partiju. Žene iz svih krajeva zemlje su nas zvale i slale poruke: samo nastavite, možemo to iskoristiti za promovisanje kandidatkinja. Voljno smo dopustile

da nas koriste kao zastrašujuće veštice: “Ako ne bude što više žena na listama, Čarape će doći i zgrabiti vas!” U javnosti politički kandidati su se distancirali od nas. Potajno su nas koristili. Borbe oko ovih spiskova su se odvijale između politički aktivnih žena i mnogih muškaraca, širom Švedske. Ovo je značilo da su muškarci koji su očekivali mesta u parlamentu, zahvaljujući svojim aktivnostima i radu, iznenada videli da žene – sa dugim političkim iskustvom ali bez mesta u parlamentu – zauzimaju željena mesta na listama umesto njih.

Neko vreme, svako drugo ime na listi Liberala je bilo žensko, kao i na listama Zelenih i Levičara. U partiji Centra je bilo mnogo žena. Demohrišćani su promovisali žene više nego ikada, ali oni su bili mala partija. Konzervativci su odbili tu ideju, a Nove demokrate izjavile da je to smešno. Socijaldemokrate su tad odlučile da će na njihovoj listi biti naizmenično žene muškarci. (15) Pošto je to najveća partija u zemlji, odluka je imala velikog odjeka u javnosti.

Jedna druga Ženska partija, prethodno oformljena od strane grupe žena koje nisu očekivale da će postojeća partijska struktura pošteno zastupati žene, prijavila se za izbore. Glavna razlika između njih i nas je bila u tome što su one želele jednu trajnu žensku partiju, dok smo mi želele to da izbegnemo.

Čarape podrške su štampale nalepnice i bedževe na kojima su bili slogani: “Pola moći – cela plata!” i “Mala sestra gleda”. Ovaj drugi je naročito bio popularan. Neki su se našli i na muškim toaletima u zgradi parlamenta.

Postojeće partije su ujedinjeno izjavile da nema potrebe za osnivanjem Ženske liste. Mi smo vršile pritisak na njih da to i dokažu. Jedna posledica našeg rada i medijske pažnje usmerene na nas u teškim vremenima za švedske žene bila je ta da su rasle projekcije snova i nada u Čarape podrške. Jednog ranog jutra, u metrou me je žena zgrabila za ruku: “Ako biste samo osnovale stranku, svi naši problemi bi bili rešeni!” Stizala su nam pisma tipa: “Nemojte sad da nas izneverite! Osnujte stranku!”

Ključni problem, koji smo predviđale, je da će se žene koje su na nas projektovale svoje nade razočarati. Ako bismo osnovale stranku, razočarale bismo ih jer ne bismo bile u stanju da postignemo mnogo u višepartijskom parlamentu gde se prave kompromisi sa drugim strankama i pregovara o političkim koalicijama, pošto nijedna stranka ne bi imala apsolutnu većinu. U tim pregovorima mi bismo verovatno bile ostavljene po strani čim bi se počelo diskutovati o važnim pitanjima. Ako bismo i formirale stranku, to bi samo po sebi bilo razočarenje.

Glavni razlog postojanja Čarapa podrške pomogao nam je da pojednostavimo analizu. Stvarne promene u politici bi se desile ukoliko bi većina partija promenila svoje stavove, a ne ako bi nova partija ušla u parlament.

Na izborima, Socijaldemokrate su osvojile 46% mesta u parlamentu, Zeleni su se vratili u parlament, Nove demokrate su ispale zbog unutrašnjih previranja. Učešće žena u svim političkim forumima je dostiglo rekordni nivo, i na nacionalnoj i na internacionalnoj osnovi. Nova vlada je uvrstila jednakost među polovima u svoje prioritete. Od 22 izabrana ministra, bilo je 11 muškaraca. Kao i u prošloj vladi, zamenik predsednika vlade je bio odgovoran za pitanja jednakosti među polovima.

Žene su imale 42% od ukupno 349 mesta u parlamentu; 48% od 1800 mesta u okružnim većima i 41% od skoro 14000 mesta u opštinskim većima.

Žene – bilo koje žene?

Zašto smo se usredsredile na žene u politici? Zato što žene, koje imaju mnogo manje pristupa ekonomskim resursima, bar mogu da glasaju. Moć u demokratskom procesu je pristupačnija od ekonomske moći. Sledeće važno pitanje za žene je ekonomska moć ali to će trajati znatno duže.

Da li žene treba da podržavaju i promovišu žene samo zato što su one žene? Zar nisu političke razlike isto tako velike između žena kao između muškaraca? Da, političke razlike su isto tako velike, ali su te razlike ponekad drugačije prirode. Danas u Švedskoj, žene iz različitih klasa i različitog geografskog porekla vode sličnije živote od žena s kraja prošlog veka. Većina dece idu u vrtiće, koje delimično finansirana država i često organizuje lokalna uprava. Većina starih ljudi koji primaju organizovanu pomoć dobijaju to od lokalne uprave. Žene sa prestižnim i dobro plaćenim poslovima porađaju se na istim klinikama, vode decu u iste vrtiće kao i žene na lošije plaćenim poslovima. To ne znači da socijalna podela ne postoji. Ali pošto oko 80% žena ima plaćen posao, a posluga i pomoć u kući su vrlo retka pojava, mi se više borimo sa obavezama nego što su to činile naše mame i bake.

Politikolozi u Švedskoj trenutno istražuju šta žene u politici žele da postignu i šta glasačice žele u poređenju sa muškarcima. Žene u švedskoj politici, od samog početka, su radile na zdravstvenoj nezi i zaštiti, obrazovanju, socijalnim pitanjima i ženskim pravima i sigurnosti na plaćenom i neplaćenom poslu, mnogo više nego muškarci. Nisu se uvek slagale sa različitim metodama, ali njihova područja delovanja se ne razlikuju toliko. Takođe, njihovi prioriteti se razlikuju od muških. Žene u švedskoj politici su postepeno smanjile i ublažile u društvu tolerisanje nasilja; ono što se ranije smatralo nasijem alkoholičara sada se tretira kao nasrtaj i ozbiljno fizičko nasilje i premlaćivanje.

Glasačice se u znatnijoj meri nego muškarci brinu za pitanja opšteg dobrostanja, kvalitetnije dečje nege i brige za stare i obrazovanje. Manje ih se tiče smanjenje poreza. Izdvajanje iz budžeta za vojsku im je manje proiritetno.

Rezultati ovog istraživanja nisu dobro primljeni u političkim krugovima, jer podržavaju stav da je pol/rod važan u politici, stav koji su muškarci na vlasti dugo odbacivali. Muškarci sebe vide kao bespolna ljudska bića i suočavanje sa činjenicom da su muška ljudska bića za njih je degradirajuće.

Da li će to nešto promeniti? Da li se žene koriste kao taoci da bi biračko telo prihvatilo nepopularne odluke u periodima ozbiljnih ekonomskih teškoća? Da li je ženama dozvoljeno da budu u poziciji moći zato što moć više ne postoji? Još uvek ne znamo. Situacija ne obećava mnogo. Uvaženi političari su naravno pokušali da nametnu svoje ideje političkog etiketiranja i odgovarajuće radne procedure novoizabranim ženama. Borba za moć koja se odvijala oko njih je bila okrutna i izgleda da novoizabrane žene nisu uspele da razviju sopstvene strategije.

Šta je bilo neobično? Mislim da je bilo uznemirujuće to što su Čarape podrške uradile tačno ono što smo rekle da ćemo uraditi: promovisati i podržati žene, i osnovati stranku samo u slučaju ako postojeće stranke ne odgovore na ženske zahteve za pravilnom raspodelom političke moći. Neki muškarci koji su bili u revolucionarnoj levici sedamdesetih i koji danas imaju dobro plaćene poslove u bankama ili medijima, izgleda da su ovim bili isprovocirani. Možda se to nije slagalo sa njihovim ambicijama i iskustvima.

Mod Edvards, naučnica, je proučavala reakcije sa kojima su se suočavale Čarape podrške i onda ih upoređivala sa reakcijama na pojavljivanje Novih

demokrata. Njeno otkriće pokazuje da su Nove demokrate, čiji su članovi muškarci, bile proglašene novom političkom snagom. Bilo je bitno da se pokaže šta oni žele i kako analiziraju probleme. Čarape podrške, s druge strane, su negativno okarakterisane od samog početka. Žensko organizovanje je smatrano staromodnim, nazadnim i nedemokratskim.

Rečeno je da su pitanja koja smo mi naglašavale – diskriminacija u visini plata, nasilje itd., dobro poznata svima; pošto su se svi složili da su ove stvari pogrešne, zašto onda insistiramo na njima? Napadnute smo zato što brinemo neke stare dosadne brige i ne razmišljamo o novim i interesantnim problemima. Mi smo odgovorile da ćemo nastaviti da ukazujemo na ta pitanja sve dok se problemi ne reše i žene dobiju svoj ravnomerno raspoređeni deo, u pogledu razlika u primanjima tj. polne/rodne diskriminacije. Istakle smo da se ti problemi pogoršavaju.

Sada, posle izbora, nova vlada je organizovala seriju seminara na temu pola/roda za sve ministre, visoke funkcionere i službenike. Biskupi, zajedno sa nadbiskupom i rektori univerziteta su takođe učestvovali na seminarima ovog tipa koji je za njih organizovao potpredsednika vlade.⁽¹⁶⁾ Ministarstvo spoljnih poslova je uz promenljivu dozu entuzijazma počelo da stvara i poboljšava uslove i sredstva za rutinsku polnu analizu svih odluka. Ustanovljen je i komitet za ekonomsku moć žena.

Političke partije u Švedskoj imaju ovaj izborni period da dokažu svoju tvrdnju da je ženska partija nepotrebna. Ako ne uspeju, ostaje mogućnost osnivanja takve partije.

Mediji su nastavili da pokrivaju pitanja vezana za pol/rod. Novinarke su sada uspešnije u definisanju onoga šta je novost i šta je od interesa za javno mnjenje. Odsustvo žena kada se donose važne odluke, npr. analiza ekonomskog i društvenog stanja je redovni deo novinskih izveštaja. Ali i ovaj novi materijal je naišao na snažan otpor.

Najvidljivije Čarape podrške su često žrtve ličnih napada. 1992. jedna studentkinja me je pitala za vreme jedne živahne diskusije koju su organizovale feministkinje univerziteta u Štokholmu: “Šta će se dogoditi sa vama samima kada ste započele sve ovo?” “Nedavno sam srela jednog studenta koji me je podsetio na njeno pitanje i na moj drzak odgovor: “Kad čujete glasine da redovno jedem bebe za doručak, tada ćete znati da smo se dočepale moći”.

Sigurno je da dotle još nismo stigle. Možda ja to nikad neću videti. Ali nastaviću da radim ono što smo ja i mnoge druge radile toliko dugo: da ističemo da se ljudska rasa, bez obzira na godište, klasu, etničku pripadnost, seksualno opredeljenje, religiju, fizičku i mentalnu sposobnost, uvek sastoji od žena i muškaraca. Žena i muškaraca. Ne postoji treća alternativa, nema onog bespolnog “mi”, “partije”, sigurno nema “žena i svih ostalih”.

Ogroman je izazov analizirati i raspravljati o društvu sa tačke gledišta da postoje i žene i muškarci, sa jednakim pravima, obavezama i odgovornostima i da ne postoje druga ljudska bića osim žena i muškaraca. Zato jer to znači lišavanje muškaraca njihovog prisvojenog prava da zaboravljaju na svoj pol i da se rasterećuju ideje da su oni jedina norma.

Beleške

*Gender-related Development Index /GDI/

** United Nations Development Program /UNDP/

*** Gender Empowerment Measure /GEM/

1. GDI se bazira na odnosu između ženskih i muških životnih očekivanja, pismenosti odraslih, obrazovanja i podele dohotka. Korišćena metodologija nameće kazne ukoliko ima nejednakosti.

2. GEM je takođe veoma nedoraden indeks, baziran na procentu žena u parlamentu, među administratorima i direktorima, profesionalnim i tehničkim radnicima i ženskom udelu u dohotku.

3. Faktor koji doprinosi visokom postotku žena sa niskim obrazovanjem koje imaju plaćen posao je činjenica da je raspon plata na švedskom tržištu rada relativno mali, tako da je razlika između najvećih i najmanjih plata niža nego u drugim zemljama.

4. Obdaništa su, ili bi trebalo da budu, važno pitanje i za žene i za muškarce, a naročito ono što se tiče dece kao građana zemlje. Kako bilo, u mnogim delovima sveta, uključujući i skandinavske zemlje, ta briga se uglavnom prepušta ženama.

5. Švedska ima sistem proporcionalnog zastupništva uz minimum od 4% nacionalnih glasova da bi partija ušla u parlament. 1995. godine parlament je sačinjavalo sedam partija: Umerena partija (Konzervativci), partija Centra, Liberalna partija, Hrišćanske demokrate, partija Zelenih, Socijaldemokratska partija i Levica (Socijalisti).

6. *Svenska Dagbladet*, drugi najtiražniji švedski list, je nezavisan i konzervativan.

7. Takođe smo kasnije odlučile da ne uključujemo žene na politička mesta pošto smo smatrale da tako dajemo prednost drugim partijama da unapred saznaju šta planiramo. Ovo je prouzrokovalo ogorčenje kod nekolicine isključenih žena, a i desilo se po prvi put na sastanku da neko pokušava da naudi mreži zbog toga, nakon tri godine postojanja mreže: jedna isključena žena je objavila imena članica i teme o kojima raspravljamo, da bi promovisala isključivo svoje političke i lične interese.

8. Izborni period u Švedskoj je bio na svake tri godine, ali je sada četiri (tako su sledeći izbori 1998.) Dan izbora je treća nedelja u septembru.

9. Jedna od tema koje smo propustile je bila da li Švedska treba da pristupi Evropskoj Uniji ili ne. Referendum je održan u novembru 1994. Rezultat je bio 52% za i 47% protiv. Čarape podrške su vodile kampanju za obe strane, ali ne u ime mreže.

10. Kvinnalistan, Ženska lista, je islandska partija koja podržava feministički program, postoji od 1983. u svom sadašnjem obliku i zastupljena je u *Alltinger-u* (islandskom parlamentu).

11. Svake dve godine održava se specijalni ženski sajam, gde se kombinuju seminari o ženskim pitanjima sa vašarom. Žene u sindikatima, politici, velikim i malim kompanijama, poslovne žene, žene koje rade na istraživanjima i u obrazovanju, zdravstvene radnice itd., organizuju predavanja, sastanke i izložbe; 50000 do 60000 žena se okuplja na ovim sajmovima.

12. Smešan, ali istinit primer: kada se radilo na rekonstrukciji Velike banke za koju se plaćalo novcem od poreza, argument za otpuštanje žena i podržavanje muškaraca odgovornih za gubitke je bio da ženama nedostaje iskustvo u proceni poreza! Nebitno je bilo to što je muško "iskustvo" na kraju koštalo poreske obveznike oko šezdeset milijardi švedskih kruna.

13. Stopa učešća u radu 1994. je bila 84%; ipak, samo 44% je radilo puno radno vreme, 26% dugotrajne honorarne poslove, a 4% kratkotrajne honorarne poslove; 5% je bilo nezaposlenih. Komparativne cifre za muškarce su 84% učešća u radu, 70% sa punim radnim vremenom, 5% sa dugotrajnim honorarnim poslovima, a 2% sa kratkotrajnim honorarnim poslovima; 7% je bilo nezaposlenih. (Statistika za Švedsku: Žene i muškarci u Švedskoj, 1995.)

Učešće švedskih žena u radu se razlikuje od onog u drugim zapadnim zemljama po tome što je visok procenat zaposlenih žena sa osnovnim obrazovanjem. Učešće u radu žena između 25 i 64 godine koje imaju samo osnovno obrazovanje je 1992. u Švedskoj bilo 81%, u Danskoj 68%, u Finskoj 66%, u Norveškoj 55%, u Francuskoj 55%, u Velikoj Britaniji 54%, u Americi 46%, u Njemačkoj 46%, a u Irskoj 29%. Razlika između broja zaposlenih žena i muškaraca je najmanja u Švedskoj. (OECD: *Obrazovanje na prvi pogled*. OECD indikatori, 1995.)

14. Prihod od ove knjige i njenog nastavka, zajedno sa novcem od ulaznica za tribunale (20 funti za dva dana, sa donacijama sakupljenim kako bi se platio ulaz ženama koje nemaju novca; veći delom tog novca je plaćena sala i osvetljenje), to je bio jedini novac koji smo sakupile i koristile. Telefone, poštarinu i pišaće potrepštine su platile zaposlene Čarape podrške.

15. Ipak, reč "kvota" je bila politički nemoguća, tako da su izmislile novi švedski termin, koji se može prevest kao "slojevita" ili "sendvič" lista.

16. Zanimljivo je da toliko stranih novinara smatra, bez pitanja, da su samo žene bile pozivane na ove seminare! Ustvari, postojali su isti seminari samo za muškarce, na inicijativu muškaraca na visokim položajima koji se bave i pitanjima uloge polova. Mene su zvali da vodim ove seminare zajedno sa gospođom Brigitom Hedman, jednom od osnivačica statistike o polovima u Švedskoj. Oni razgovaraju o Švedskoj danas sa perspektive pola/roda: zdravlje, zločin, posao, dohodak, moć, obrazovanje, pušenje, uslovi za stare osobe i rade razna zanimljiva poređenja.

Prevela sa engleskog Radenka Grubačić

Izvornik: Combating the Backlash: How Swedish Women Won the War, iz zbornika Who's afraid of Feminism?